

Світлана Ніколаєнко
Київський національний лінгвістичний університет
м. Київ

НЕБЕСНЕ ТА ЗЕМНЕ У «ЧОТИРЬОХ ГІМНАХ» ЕДМУНДА СПЕНСЕРА

“Чотири гімни” Е. Спенсера присвячені філософії Любові, при тому, що вони не є філософським трактатом у прямому сенсі. Ідеї щодо божественної та людської Любові були осередком ренесансної філософської думки взагалі і лейтмотивом поезії Спенсера зокрема.

Поет, намагаючись не так розвивати думки своїх попередників, як інтерпретувати їх, відтворив їх через призму нової правди і гармонії. Спенсер зібрав матеріали, що інкорпорували давні традиції, включаючи Біблію, Платона, низку текстів із творчого доробку письменників від Августина, Данте та Петрарки до флорентійських неоплатоників. Однак слід зауважити, що твір Спенсера не є скороченою інтерпретацією тієї чи іншої філософської теорії. При пильному читанні ідеї та ставлення, що віддзеркалюють світогляд автора, дивним чином поєднані одне з одним. Окремі розділи ліричного твору Спенсера є безпосередньо петрарківськими, в той час як інші написані під очевидним впливом М. Фічіно та його послідовників.

У той час, як “Гімн на честь Небесної Любові” нагадує релігійний гімн, що передає центральний сюжет Євангелія, “Гімн на честь Небесної Краси” відтворює божественні видіння християнського містицизму. Отже у “Чотирьох гімнах” Е. Спенсер поєднує неоплатонічні та біблійні ідеї у притаманному йому еkleктичному стилі.

Інтерпретація “Чотирьох гімнів” – предмет нескінченних дискусій. Вважається, що два останні гімни є варіацією на тему перших двох, які були написані поетом в ранній період творчості. Деякий час цю гіпотезу вважали істиною, але у другій половині ХІХ

ст. критики почали вказувати на те, що усі чотири гімни схожі за стилем, і тому навряд чи можливо вважати їх написаними у різні періоди часу. Дві передмови у прозі, разом з другою і третьою строфами “Гімна про Небесну Любов”, надають твору структурну єдність.

Спенсерознавець Е. Велсфорд припускає, що ранні версії перших двох гімнів Е. Спенсер доопрацював, позбавившись надмірної чуттєвості, притаманної його стилю у ранній період творчості. Виникає питання віднесення стилю перших двох гімнів до петрарківського або платонічного, а других двох – до платонічного або протестантського. Або ж усі чотири гімни – платонічні і зображують різні стадії Любові⁴⁰. Можливо, вони були написані поетом задля зображення контрасту між християнським та неоплатонічним вченнями. Однак слід пам'ятати, що Е. Спенсер пише поезію, а не філософський трактат у віршах.

Цілий спектр тем, що були відомими любовній поезії Середньовіччя, стали джерелом безмежних захоплень ренесансних поетів. Спенсер використовує риторичні заохочення, що була притаманна прихильникам неоплатонічної Любові, поширеної у Ренесансі з її багатогранними “сходами Любові”, своєрідним переходом від тілесної Любові до Любові до душі, і від Любові до неповторної індивідуальної Краси до Любові до Краси взагалі. Але навіть у двох перших гімнах спенсерівське трактування неоплатонічної докритики радикально несумісне з його головними джерелами. Неоплатонічний образ розбитий вщент петрарківським образом Купідона, що постає в якості місцевого володаря та демонструє закоханому свою жорстокість. К. Льюїс доводив, що перші два гімни є по суті роздумами над лицарською моногамною англійською Любов'ю [Lewis 1959, с. 376]. Для неоплатоніків зустріч з красивою жінкою є лише поворотним пунктом у сходженні до містичного екстазу. Але, як зауважує більшість критиків, перші два гімни Спенсера не піднімають закоханого на традиційні сходи за рівнем поцінування краси дівчини в її відсутності та не відходять від конкретики заради загальної універсальної істини. Насправді, як видно з ліричної збірки “Аморетті та Епіталама”, що була опублікована роком раніше, Спенсер зі своєї протестантської

⁴⁰ Під стадіями Любові ми розуміємо “сходи Діотими” з “Бенкету” Платона.

перспективи підносить шлюбне кохання до найвищого прояву гармонійного єднання. Шлюбна Любов є найбільш вишуканим виразом гармонії Любові в особистих та соціальних сферах життя і сягає космічного рівня.

Радше, ніж постійній рух уперед та просування неоплатонічними сходами Любові, багато критиків вбачають у “Чотирьох гімнах” складну систему паралелей та контрастів між двома парами гімнів, що спонукають читача до частих порівнянь та переосмислень.

Деякі паралелі та контрасти непосредньо вражають читача. Кожна пара гімнів вихваляє божественні сили: Купідон і Венера у першій парі, Христос і Мудрість – у другій. Таким чином гімни Любові зображують чоловічі божества (язичницьке і християнське), в той час як царсто Краси належить жіночим фігурам.

У той час, коли чоловічі божества сходять у світ ліричного героя для того, щоб вести його різними шляхами до Раю, дві жіночі фігури залишаються на Небесах.

У першому гімні Любов – і милосердна, і жорстока водночас. Купідон виступає богом-творцем, що примирює стихії, що воюють, надихає рухатися до променя славної Краси і спонукає до збільшення потомства. Купідон надихає героя робити великі справи заради того, щоб отримати прихильність його коханої дами. Схожим чином у “Гімні на честь Небесної Краси”, в якому головною виступає Венера, закоханий вчиться бачити Красу крізь призму безсмертної душі, а не її тілесну оболонку .

Тяжіння між закоханими бере початок у спорідненості їхніх душ, а не від їхніх тілесних бажань. Закоханий створює у розумі образ коханої, що віддзеркалює Красу її душі, а не далеку від досконалості Красу її тіла. Коли поет опиняється у царині небесної Любові та Краси, ліричний герой перших двох гімнів зображується Спенсером більш рельєфно і постає перед читачем егоїстичним та позбавленим майбутнього. Його хазїн - жорстокий тиран, його хвала Купідону набуває вульгарних рис, іноді навіть межує з богохульством.

Тоді як закоханий у “Гімні на честь Небесної Любові” сповнений жалю, коли споглядає страждання Христа, закоханий першого гімну сповнений саможалю. В той час, як Христос зійшов з небес, щоб служити людям і визволити їх з рабства гріха, Купідон зійшов тільки заради того, щоб поработити людину та стати її володарем. Ліричний герой третього гімну зосереджений на Любові та співчутті

усім людям, тоді як ліричний герой першого гімну одержимий бажанням завоювати Любов до своєї коханої, а його брати та інші люди виступають у ролі суперників по відношенню до нього. Слід зазначити, що це найбільш вражаючий приклад того, як образи земних гімнів віддзеркалені у небесних. Тому образи видінь здаються надзвичайно важливими у гімнах, коли ми переходимо від споглядання природним зором зовнішньої краси до сприйняття “внутрішньої краси” і, нарешті, до екстатичного видіння душі.

Образи видіння тісно пов’язані з концептами польоту та підйому. Крила Купідона у “Гімні на честь Любові” замінюються “золотими крилами” небесних гімнів. Зв’язок між цими групами образів чітко окреслений у зверненні до Сокола та Орла, що виступають символами духовного відродження. Автор натякає на зв’язок між фізичним та духовним видіннями вже у першому гімні. Складний образ сліпого Купідона виступає символом фізичного кохання, що йде навпомацьки у духовній темряві, і образ провидця, що осліплює тілесні очі заради просвітлення очей розуму. Останні два гімни зосереджені на роздумах про життя Христа і складну біблейську фігуру Божественної Мудрості, вони зображують християнське видіння, що відкривається перед внутрішнім зором закоханого завдяки просвітленню Небесними гімнами. Закоханий перших двох гімнів виключає справжній духовний світ двох останніх гімнів зі свого раю задоволень, а палкий християнин двох останніх гімнів, в свою чергу, розвінчує примарне царство Купідона, оспіване Спенсером у першій парі гімнів.

Поет був достатньо зрілим митцем на час створення “Чотирьох гімнів” і поєднав два протилежні погляди в одному творі, не наслідуючи моду свого часу та не догоджаючи своїм покровителям. Більш того, ті дами, яким присвячені гімни, постають перед нами як найкращі взірці справжньої Любові та Краси. Однак Ельрод зазначає, що два перші гімни написані Спенсером у “петрарківському” стилі, хоча Спенсер не повторює петрарківських понять і настрою закоханого [ElIrod]. Він зображує природу Любові в її різноманітних аспектах. Петрарківський герой – модний елизаветинський джентльмен, який пише гімни для своєї коханої. Сонетисти XVI ст. вважали, що їхні твори були більш ефективними не в той час, коли вони передавали спонтанний потік сильних почуттів, тоді, коли вони були наслідком зваженого та пережитого

поетом почуття. Пристрасть поета пройшла, він звернув свої думки до релігії: у перших двох гімнах його риторика була спрямована на те, щоб отримати прихильність коханої, зараз же вона направлена на інших і, в першу чергу, на себе. У кінці всього твору він все ще має спонукати себе *“Ah cease to gaze an matter of thy grief”*. Це виглядає таким чином, що перші рядки третього гімну були занадто оптимістичними, що свідчить про збентеженість думок ліричного героя, які на той час ще не були звернені до Небесної Любові. Виникає враження, ніби поет стоїть біля воріт самого Раю та споглядає радощі Венери, однак його кохана не поділяє їх. Ліричний герой може захоплюватись тими, хто живе Божою Мудрістю, але його роздуми та споглядання тримають його на відстані від них. Він готовий зректися Земної Любові, якщо Небесна Любов приносить задоволення.

Розчарування чекає на закоханого земною Любов'ю, хто зупиняє свій погляд лише на образі коханої [Poetical Works of Spenser]: *“That seems in it all blisses to contain in sight whereof all other bliss seems vaine”*. Однак для найбільш відданих прихильників Мудрості – суверенного світла, в порівнянні з земним Коханням та земною Красою – усі багатства та людські почесті здаються нікчемними. Поет не говорить про те, що все земне не має цінності саме по собі, воно стає таким у порівнянні з тим, що дарує Небесна Мудрість та Небесна Краса.

Духовний розвиток закоханого полягає у його смиренні. У першому, а потім і у другому гімні він, здається, втрачає самовпевненість. А в третьому та четвертому ліричний герой ставить до себе як до найгіршого грішника на землі. Як наслідок, змінюється його ставлення до Бога. Він сповений відчуття подяки, яка за своєю природою не є егоїстичною емоцією. Усвідомлюючи глибоку подяку Христові, закоханий починає зрікатися себе, своєї самості. Адже Любов – Агапе дає, радше ніж бере. Його бажання Небесної Краси – радше наслідок, а не причина його нової пробудженої Любові до Христа. І тільки після того, як ліричний герой полюбив Христа за його самопожертву, він почав вчитися тому, що Любов – Агапе, прекрасна сама по собі і є єдиним джерелом радощів. Він починає усвідомлювати, що любити Бога насправді краще, ніж любити світ. Це є свідченням того, що він

пізнав вищу правду і робить перші кроки в опануванні мистецтва осягнення Небесної Любові.

У “Чотирьох Гімнах” Спенсер зобразив два аспекти Любові :чесноти та істина. Прекрасно, коли чоловік і жінка можуть бути поєднані у союзі, єднаючому і душу і тіло, що заснований на взаємній Любові. Сексуальна Любов стає злом, коли вона заснована тільки на фізичному бажанні або егоїстичному володінні і стає певною заміною – своєрідною релігією. Усі люди мають любити Бога і визнавати його метою усього людського життя, джерелом Краси, остаточним задоволенням усіх бажань та спонукальним мотивом для Любові людей. Людська Любов має на увазі Любов чоловіків до коханих та дружин. Очевидно, що сексуальна Любов не повинна вступати в конфлікт з Любов’ю до Бога. Однак у нашому грішному світі часто трапляється саме так, тому що людська Любов рідко буває неегоїстичною. Справжнє споглядання Бога можливе тільки на Небесах. У “Чотирьох Гімнах” Спенсер підкреслює контраст між двома видами Любові і лише натякає на можливе примирення. Поет вкладає пісні хвали у уста ліричного героя – чоловіка, розум якого у війні з самим собою. Саме тут Спенсер поєднує поцінування божественних радощів земного життя з горем і усвідомленням його скороминущості та недосконалості.

“Чотири гімни” Е. Спенсера залишають широке поле для подальших інтерпретацій та досліджень.